

УДК (930.2+94»1920/1929»)(470+571+477)

Періодичні видання 1920-х рр. як джерело до вивчення стану економічних взаємовідносин між РСФРР і УСРР

В.В. СОКИРСЬКА

Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини, м. Умань, Україна,
E-mail: sokirskavv@mail.ru**Авторське резюме**

Важливу роль у дослідженні економічних відносин між радянськими республіками у 20-ті рр. минулого століття відіграє економічна періодика. Поряд з дослідженням архівних джерел вона становить безцінну джерельну базу. Завдяки періодичним виданням розроблялися як практичні питання, що стосувалися промислової галузі, сільського господарства і торгівлі, так і теоретичні питання політичної економії, статистики і фінансів. У центрі уваги – мотиви створення, умови функціонування та інформативні можливості періодичних видань цього часу.

Характерною особливістю більшості досліджених нами періодичних видань є різноплановість їх інформації, яка міститься в рамках єдиного випуску. Прикладом цього може слугувати будь-який часопис такого роду.

На сторінках досліджених нами видань розміщували праці видатних теоретиків і практиків у галузі економіки, фінансів, статистики того часу. Велика увага приділялася дослідженню планування господарства в РСРР у працях багатьох радянських економістів.

Досліджена періодична преса є цінним джерельним масивом, залучення якого дозволяє значно збагатити знання з історії економічних взаємовідносин між провідними суб'єктами Союзу РСР – Російською Соціалістичною Федеративною Республікою і Українською Соціалістичною Радянською Республікою у 1920-х рр. Проурядова періодика відображала кроки влади щодо здійснення фінансової політики як однієї з умов зміцнення держави, віддзеркалювала проблеми соціально-економічних перетворень.

Ключові слова: економічні відносини, РСФРР, УСРР, періодичні видання, джерельна база.

Periodic publications in the twenties of the XX century as the source for learning the state of economic relations between RSFSR and USSR

V.V. SOKYRSKA

Uman state pedagogical university named P. Tychnya, Uman, Ukraine, E-mail: sokirskavv@mail.ru

Abstract

Important role in the study of economic relations between the Soviet republics in the 20's of the last century plays economic periodicals. Along with the study of archival sources it is an invaluable source base. Through periodical developed as practical issues concerning the industrial sector, agriculture and trade, and theoretical issues of political economy, statistics and finance.

A characteristic feature of most investigated periodicals is the diversity of the information contained in a single year. An example of this is any magazine of its kind.

On the pages of publications investigated housed the works of eminent theorists and practitioners in the field of economics, finance and statistics at the time. Much attention was paid to research planning economy in the USSR in the work of many Soviet economists.

Investigated periodicals is valuable the source array, whose involvement can significantly enrich the knowledge of the history of economic relations between the leading actors of the USSR – the Russian Socialist Federal Republic and the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the 1920s, pro-Government Periodicals reflects government moves to implement the financial policies as one of the conditions for strengthening the state, reflect the problems of socio-economic transformation.

Keywords: economic relations, RSFSR, USSR, periodicals, source base.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження історії відносин між Росією та Україною від часів козаччини і до сьогодні є незаперечною. Найбільший інтерес сьогодні має вивчення розвитку відносин між цими суб'єктами упродовж 1920-х рр. – часу, коли ці відносини мали статус «взаємовідносин» двох рівноправних радянських республік. Окрім політичної, важливою (і певно це в першу чергу) є економічна складова цих взаємовідносин. Тому у плані вивчення російсько-українських взаємовідносин важливу роль, поряд з дослід-

женням архівних джерел, відіграє економічна періодика, де зосереджений масив матеріалів, що становлять безцінну джерельну базу.

Аналіз досліджень і публікацій. Джерелознавчі аспекти історії взаємовідносин РСФРР і УСРР спеціально не досліджувалися. У сучасному українському джерелознавстві узагальнюючих чи спеціальних праць такого характеру поки що не створено, а окремі сюжети конкретно-історичних досліджень засвідчують зростання інтересу до пошуку, виявлення і вивчення джерел з історії економічних відносин

© В.В. Сокирська, 2014

двох радянських республік. Виходячи з цих чинників, актуальною є проблема комплексного дослідження джерельного значення періодичної преси для вивчення історії відносин між РСФРР і УСРР у 1920-х рр., її впливу на формування інших різновидів джерел. Актуальність теми посилюється й тим, що на сьогоднішній день ще немає дослідження, в якому періодична преса розглядалася б безпосередньо як об'єкт джерельної інформації з історії російсько-українських економічних відносин зазначеного періоду.

Метою дослідження є виявлення, дослідження і введення до наукового обігу нових джерел з історії взаємовідносин РСФРР і УСРР, тому об'єктом дослідження є джерельні свідчення періодичної преси, яка видавалася й поширювалася в РСФРР і УСРР.

Виклад основного матеріалу. Матеріали періодики містять великий потенціал відомостей про державну економічну політику. Важливе місце у вивченні означеного питання відіграють економічні журнали цього періоду, що висвітлювали питання економічної теорії і практики 20-х рр. минулого століття. Особливе місце займали питання теорії і практики господарського розвитку СРСР в цілому та національних республік зокрема. Завдяки періодичним виданням розроблялися як практичні питання, що стосувалися промислової галузі, сільського господарства і торгівлі, так і теоретичні питання політичної економії, статистики і фінансів. Після Жовтневої революції 1917 р. першим центральним радянським журналом став орган Вищої ради народного господарства «Народное хозяйство», який видавався впродовж 1918 – 1922 рр. У ньому друкувалися теоретичні статті, які почали узагальнювати досвід соціалістичного господарювання і процесів соціалістичної перебудови економіки; огляди поточного стану економіки в цілому і окремих галузей; матеріали обговорень і дискусій у ВРНГ, його відділах і комісіях; постанови з господарських питань Раднаркому і ВРНГ; матеріали з'їздів. У 1920 – 1928 рр. видавався орган Всесоюзної центральної ради профспілок – журнал «Вестник труда», що висвітлював питання продуктивності праці, обліку витрат праці та виробленої продукції, умов праці, заробітної плати, постачання, цін на товари народного споживання, побуту робітників тощо. З 1919 р. виходить «Вестник статистики», як орган Центрального статистичного правління.

Проблеми політичної економії, методології економічної науки, найважливіші питання поточної економічної політики займали чільне місце в партійній пресі, зокрема в журналі «Большевик», що виходив друком з 1924 р., «Вестник социалистической академии», що виходив з 1922 р., через два роки перейменованим у «Вестник коммунистической академии»,

«Под знаменем марксизма» (1922), «Социалистическое хозяйство» (1923).

Питання теорії та практики народногосподарського планування, регулювання, ціноутворення тощо висвітлювалися в журналі «Плановое хозяйство» (з 1924), «Вестник промышленности, торговли и транспорта» (1922 – 1926). Проблеми теорії і практики державних фінансів, кредиту, грошового обігу розглядалися в журналі «Вестник финансов» (1922 – 1930), «Финансовые проблемы планового хозяйства» (1922 – 1930), «Финансы и народное хозяйство» (1926 – 1930) та ін. Питанням поточної економічної політики і кон'юнктурних спостережень був в основному присвячений журнал «Экономическое обозрение» (видання газети «Экономическая жизнь»), що виходив у 1923 – 1930 рр.

Характерною особливістю більшості досліджених нами періодичних видань є різноплановість їх інформації, яка міститься в рамках єдиного випуску. Прикладом цього може служити будь-який часопис такого роду.

На сторінках досліджених нами видань розміщувалися праці видатних теоретиків і практиків у галузі економіки, фінансів, статистики того часу. Велика увага приділялася дослідженню планування господарства в СРСР у праці багатьох радянських економістів – Л.М. Гатовського, І.А. Гладкова, Г.М. Кржижановського, А.Д. Курського, Г.М. Сорокіна, С.Г. Струмиліна та інших. У їхніх працях розглядається процес виникнення і розвитку планування в СРСР, узагальнюється досвід розробки і здійснення радянських п'ятирічних планів, аналізуються проблеми теорії, методології і організації планування в загальносоюзному масштабі. Має велике значення вивчення специфічних особливостей цього процесу в окремих союзних республіках.

Ми зосередили свою увагу на аналізі фахових часописів вказаного періоду, які тією чи іншою мірою торкалися економічних взаємовідносин РСФРР і УСРР. Серед таких видань наукове значення з точки зору обраної теми має щомісячне політико-економічне видання Держплану СРСР «Плановое хозяйство». З 1923 р. у Москві двічі на місяць видавався журнал «Бюллетени Госплана», який уже з третього номера 1924 р. був перейменований у «Плановое хозяйство. Бюллетени Госплана СССР». Назву «Плановое хозяйство» видання носило з 1925 по 1991 рр. До складу редакційної колегії цього видання входили відомі вчені-економісти, енергетики, фінансисти, юристи того часу: Г.М. Кржижановський, Л.Б. Каменєв, М.О. Ковалевський, С.Г. Струмилін, Р.Е. Вайсберг, О.С. Мендельсон. На сторінках видання розглядалися ключові проблеми економіки і економічної політики, подавалися дані про розміри товарообігу по республіках,

порівняльна характеристика розвитку сільського господарства, питання розвитку техніки, ситуації в економічних районах, а також за рубежем. Важливе значення для нашого дослідження є вивчення даних економіко-статистичної секції Держплану, що подавалися в кінці кожного номера журналу.

Ключовими проблемами, що викладалися на сторінках журналу, були проблеми районування, електрифікації, промислового розвитку, транспорту, бюджету, торгівлі тощо. У вирішенні питання російсько-українських відносин означеного періоду великий інтерес представляють публікації, що стосувалися проблем економічного районування. Боротьба довкола економічного районування УРСР розпочалася на початку 1920-х рр., коли за підтримкою деяких керівників РКП(б) (Г. Зінов'єва, Й. Сталіна, Ф. Артема, М. Калініна та ін.) ряд російських урядових (Держплан) та наукових (Комісія з вивчення продуктивності сил АН СРСР) установ і комісій виступали з проектами (М. Владимирського, І. Александрова, Г. Кржижановського й ін.) поділити Україну на дві адміністративні частини, залишаючи УРСР тільки південний захід та відокремлюючи від неї усі промислові райони — Харківщину, Донбас, Придніпров'я й чорноморські порти, бо, мовляв, у них не переважав український пролетаріат. Українські національні комуністи виступили проти рішень уряду РРФСР і висунули проект наближення радянської влади до населення — утворення кількадесятьох економіко-адміністративних округ та кількохсот районів, що об'єднувалися б у єдиній централізованій УРСР [1, с. 56 – 84].

У 20-х рр. минулого століття в СРСР проводилась адміністративна реформа. Керівництво УСРР поставило перед центральними державними органами в Москві питання про чітке розмежування державних територій між РСФРР і УСРР.

На сторінках часопису розводилися такі поняття, як адміністративне і економічне районування, пропонувалося спершу завершити адміністративне районування, оскільки воно могло стати базою для районування економічного. Створення адміністративних районів давало можливість з'ясувати об'єм продуктивних сил, приналежність місцевостей по різних геофізичних і соціально-економічних ознаках до певних економічних районів, встановлення їх виробничих можливостей, доцільності їх спеціалізації [2, с. 250].

Аналіз матеріалів видання дає можливість порівнювати капітальні затрати по бюджетах РСФРР і УСРР, бачити, як надзвичайно нерівномірно розподілялися капітальні затрати по місцевих бюджетах як між союзними республіками, так і всередині республік [3, с. 247 – 262].

Проурядова преса цього періоду свідчить про великий інтерес московського центру до українського паливного і хлібного ринків. Питання, що стосувалися становища Донбасу, планів його реорганізації та ролі у розвитку союзної промисловості, висвітлювалися на шпальтах центральних газет: «Экономическая жизнь» [4, с. 1], «Торгово-промышленная газета» [5, с. 4], «Правда» [6, с. 2], «Известия ВЦИК» [7, с. 3], «Труд» [8, с. 2 – 3].

В енергетичному плані український Донбас, в першу чергу, і російський Кузбас мали загальносоюзне значення. Центральними органами влади розроблялися програми розвитку паливної промисловості, пріоритетне місце в яких надавалося саме Донбасу через неглибоке залягання вугілля та його високу калорійність [9, с. 4 – 36].

Для вивчення історичних процесів і явищ велике значення мають статистичні джерела. Великий пласт відомостей залишила відомча статистика. Статистичні джерела радянських часів відкладалися і друкувалися в різний час неоднаково. Порівняно активно статистика розвивалася у 1920-ті роки. Держава, зосередивши у своїх руках всі економічні важелі, була зацікавлена в отриманні повної статистичної інформації, тому вона всіляко заохочувала збирання статистичних відомостей. На підприємствах були запроваджені річні статистичні звіти, що збільшило обсяг статистичної інформації. У 20-ті роки на території, де була встановлена радянська влада, провели два суцільні переписи промисловості (1920, 1923). У 1920 р. відбувся сільськогосподарський перепис, а зі створенням колгоспів кілька разів практикувалося їх суцільне обстеження (1928, 1929, 1930). У 1920-ті роки було налагоджено видання періодики з вміщенням статистичних даних.

Журнал «Экономическое обозрение», що був виданням газети «Экономическая жизнь» вміщує велику кількість статистичних даних, які можуть бути використані дослідником для з'ясування динаміки та порівняння стану розвитку господарства УСРР і РСФРР [10, с. 48 – 52].

На сторінках «Финансового вестника» — двотижневого видання Управління Уповноваженого Народного комісаріату фінансів РСФРР в Україні і Всеукраїнської контори Держбанку — подавалася інформація про діяльність та взаємовідносини фінансових установ, систематично розглядалися питання податкової політики і бюджетних взаємовідносин між республіками. Українськими радянськими органами влади до офіційної Москви висували пропозиції про встановлення окремого українського бюджету. Наводяться цікаві цифри про розміри промислового податку України порівняно з усією федерацією [11, с. 15]. Такі видання виконували

значну роботу, забезпечували науковий рівень публікацій, у той же час доносячи значний масив статистичних даних до читача.

В Українській Соціалістичній Радянській Республіці до провідних економічних періодичних видань слід віднести щотижневий орган Вищої ради народного господарства УСРР «Хозяйство Украины», що виходив з 1923 р. у видавництві «Украинский экономист». На сторінках часопису висвітлювалися господарсько-правові питання, хроніка, огляд преси. Джерельну цінність становлять цифри Держплану, за якими можна робити висновки про внесок РСФРР і УСРР до державного бюджету та частку кожної республіки у фінансуванні її потреб. Матеріали видання дозволяють ознайомитися з аграрними проблемами республік, роллю і місцем УСРР і РСФРР у зовнішній торгівлі Союзу РСР [12, с. 4 – 12].

Особливий інтерес становлять статті партійних та державних керівників, які у своїх публікаціях на сторінках видання давали характеристику господарства УСРР, вказували на питому вагу України в загальносоюзній економіці, роль УСРР як західного бар'єру Радянського Союзу і найважливішого плацдарму в розвитку радянської економічної експансії в країні Європи та на Близький Схід [13, с. 3 – 4]. Велику джерельну цінність мають матеріали, що стосувалися проблем наповнення бюджетів республік, де характеризується їх прибуткова і витратна частина, частка кожної республіки у формуванні загальносоюзного бюджету. На сторінках видання обговорювалися питання про встановлення правильних фінансових взаємовідносин між РСРР і союзними республіками в бік надання останнім більшої свободи в маневруванні своїми коштами в інтересах розвитку самої республіки. Українським урядом був вироблений і внесений у союзні інстанції проект змін до закону про бюд-

жетні права, що повністю відповідав нормалізації фінансових взаємовідносин між Союзом РСР і республіками [14, с. 25 – 32].

Матеріали видання дають можливість простежити динаміку наповнення бюджетів республік, характеризується їх прибуткова і витратна частини, створюються можливості порівняння бюджетів [15, с. 26 – 38].

Друга після РСФРР за розмірами території і кількості населення УСРР займала провідне місце в Союзі РСР по випуску промислової продукції [16, с. 28]. Зі здійсненням електрифікації української промисловості, її питома вага в загальносоюзному промисловому комплексі тільки зростала і посідала провідне місце по багатьох показниках [17, с. 7].

Висновки. Досліджена періодична преса є цінним джерельним масивом, залучення якого дозволяє значно збагатити знання з історії економічних взаємовідносин між провідними суб'єктами Союзу РСР – Російською Соціалістичною Федеративною Республікою і Українською Соціалістичною Радянською Республікою у 1920-х рр. Проурядова періодика відображала кроки влади щодо здійснення фінансової політики як однієї з умов зміцнення держави, віддзеркалювала проблеми соціально-економічних перетворень.

Подібні джерела хоч і несуть на собі ідеологічний і культурний відбиток часу, підсилюють своїми публікаціями документальну базу наукових досліджень, дають змогу з більшою мірою достовірності прослідкувати окремі аспекти фінансових, торговельних, господарських відносин між радянськими республіками, їх внесок у єдиний загальногосподарський комплекс РСРР, показують місце і роль України в цьому процесі. Та все ж, незважаючи на їхню глибоку змістовність і багатий фактологічний матеріал, такі джерела потребують критичного осмислення та об'єктивного аналізу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шаров С. Проблемы районирования в свете текущего дня [Текст] / С. Шаров // Плановое хозяйство. – 1927. – №6. – С. 56–84.
2. Козьмин К.И. Дробное районирование. Район в системе пролетарского государства [Текст] / К.И. Козьмин // Плановое хозяйство. – 1929. – Май. – С. 248 – 270.
3. Маймин А.Б. Капитальные вложения в местные бюджеты [Текст] / А.Б. Маймин // Плановое хозяйство. – 1927. – Май. – С. 247 – 262.
4. Положение Донецкого бассейна [Текст] // Экономическая жизнь. – 1923. – 3 мая. – С. 1.
5. Новая схема управления Донбассом [Текст] // Торгово-промышленная газета. – 1923. – 23 апреля. – С. 4 – 5.
6. Положение Донбасса [Текст] // Правда. – 1923. – 3 мая. – С. 2.
7. Реорганизация управления Донбассом [Текст] // Известия ВЦИК. – 1923. – 3 мая. – С. 3.
8. Положение Донбасса [Текст] // Труд. – 1923. – 3 мая. – С. 2 – 3.
9. Кржижановский Г.М. Пятилетний план народнохозяйственного строительства [Текст] / Г.М. Кржижановский // Плановое хозяйство. – 1929. – Май. – С. 4 – 36.
10. Дубенецкий Н. Размер посевной площади в 1923 г. [Текст] / Н. Дубенецкий // Экономическое обозрение. – 1923. – № 11. – С. 48 – 52.
11. Итоги налогового дела на Украине [Текст] // Финансовый вестник. – 1922. - № 6. – С. 11 – 18.
12. План работ Госплана 1925-26 г. [Текст] // Хозяйство Украины. – 1925. – № 11 – 12. – С. 4 – 12.
13. Гринько Г. Западный упор СССР [Текст] / Г. Гринько // Хозяйство Украины. – 1925. – № 10. – С. 2 – 16.

14. Доброгаев В. Финансовые взаимоотношения Союза и союзных республик [Текст] / В. Доброгаев // Хозяйство Украины. – 1926. – №5 – 6. – С. 26 – 32.
15. Гринштейн А. Бюджет и народное хозяйство Украины [Текст] / А. Гринштейн // Хозяйство Украины. – 1926. – № 11 – 12. – С. 26 – 38.
16. Чернов А. Современное положение и перспективы машиностроения в Союзе и на Украине [Текст] / А. Чернов // Хозяйство Украины. – 1926. - № 11 – 12. – С. 24 – 30.
17. Введенский В. Основные народнохозяйственные задачи Украины в ближайшее пятилетие [Текст] / В. Введенский // Хозяйство Украины. – 1927. - № 6. – С. 4 – 12.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2014

REFERENCES:

1. *Sharov, S.* Problemy rayonirovaniya v svete tekuschego dnya (Zoning problems in the light of the day). *Planovoe hazyaystvo*, 1927, no. 6, pp. 56–84.
2. *Kozmin, K.I.* Drobnoe rayonirovanie. Rayon v sisteme proletarskogo gosudarstva (Fractional zoning. District in the state system proletarskogo). *Planovoe hazyaystvo*, 1929, no. 5, pp. 248–270.
3. *Maymin, A.B.* Kapitalnyie vlozheniya v mestnyie byudzhetyi (Capital expenditures in local budgets). *Planovoe hazyaystvo*, 1927, no. 5, pp. 247–262.
4. Polozhenie Donetskogo baseyna (Position Donetsk basejna). *Ekonomicheskaya zhizn*, 1923. – 3 maya, pp. 1.
5. Novaya shema upravleniya Donbassom (The new control scheme Donbas). *Torgovo-promyshlennaya gazeta*, 1923. – 23 aprelya, pp. 4–5.
6. Polozhenie Donbassa (Position of Donbass). *Pravda*, 1923. – 3 maya, pp. 2.
7. Reorganizatsiya upravleniya Donbassom (Reorganization Management Donbas). *Izvestiya VTsIK*, 1923. 3 maya, pp. 3.
8. Polozhenie Donbassa (Position of Donbass). *Trud*, 1923. 3 maya, pp. 2–3.
9. *Krzhizhanovskiy, G.M.* Pyatiletniy plan narodnohozyaystvennogo stroitelstva (Five-year plan of national economic construction). *Planovoe hazyaystvo*, 1929. no. 5, pp. 4–36.
10. *Dubenetskiy, N.* Razmer posevnoy ploschadi v 1923 g. (Size of cultivated area in 1923). *Ekonomicheskoe obozrenie*, 1923, no.11, pp. 48–52.
11. Itogi nalogovogo dela na Ukraine (Results of the deed tax in Ukraine). *Finansovyy vestnik*, 1922, no. 6, pp. 11–18.
12. Plan rabot Gosplana 1925-26 g. (Work Plan 1925-26 of the State Planning Commission). *Hozyaystvo Ukrainyi*, 1925, no. 11–12, pp. 4–12.
13. *Grinko, G.* Zapadnyiy upor SSSR (Western emphasis USSR). *Hozyaystvo Ukrainyi*, 1925, no.10, pp. 2–16.
14. *Dobrogaev, V.* Finansovyie vzaimootnosheniya Soyuzya i soyuznyih respublik (Financial relations of the Union and Union Republics). *Hozyaystvo Ukrainyi*, 1926, no. 5–6, pp. 26–32.
15. *Grinshteyn, A.* Byudzhet i narodnoe hozyaystvo Ukrainyi (Budget and the national economy of Ukraine). *Hozyaystvo Ukrainyi*, 1926, no. 11–12, pp. 26–38.
16. *Chernov, A.* Sovremennoe polozhenie i perspektivy mashinostroeniya v Soyuze i na Ukraine (Present situation and prospects of engineering in the Soviet Union and Ukraine). *Hozyaystvo Ukrainyi*, 1926, no.11–12, pp. 24–30.
17. *Vvedenskiy, V.* Osnovnyie narodnohozyaystvennyie zadachi Ukrainyi v blizhayshee pyatiletie (The main economic tasks of Ukraine in the next five years). *Hozyaystvo Ukrainyi*, 1927, no. 6, pp. 4–12.

Сокирська Влада Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент
Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини
Адреса: 20300, м. Умань, вул. Садова, 28
E-mail: sokirskavv@mail.ru

Sokyrka Vlada Volodymyrivna – PhD in historical science, associate professor
Uman state pedagogical university named P. Tychna
Address: 28, Sadova str., Uman, 20300
E-mail: sokirskavv@mail.ru